

Literárny a kultúrny vývoj v Európe na začiatku 20. storočia

- rozvoj vedy, techniky – kvantová teória, teória relativity, penicilín, elektrifikácia, plasty
- rozvoj miest, industriálnych zón
- železničná a lodná doprava, neskôr aj letecká doprava
- zvýšené životné tempo, hektika, pokrok, pohodlie ↔ pocit osamelosti uprostred mesta, strach zo straty zamestnania
- vznik politických spolkov, strán a hnutí
- pluralita názorov, novín, hnutí, spolkov, umeleckých smerov
- názory verejnosti už okrem cirkvi, tradícií, vedy a literatúry formujú aj denná tlač, móda, reklama, rozhlas, film
- filozofia: voluntarizmus a nihilizmus (Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche)

- 1917 – VOSR
- 1. svetová vojna (1914 – 1918) = veľký spoločenský i duchovný otrsas » ohlasy najmä v literatúre
- spisovatelia zobrazujú vojnovú tematiku – opisujú hrôzy vojny, varujú pred nimi
- po vojne vznikajú nové štáty – nové teritoriálne rozdelenie sveta – z Rakúsko-Uhorska sa vytvorili Československo, Rakúsko, Maďarsko, Poľsko, Juhoslávia
- 1929 – veľká hospodárska kríza (vystahovalectvo USA, Kanada, Južná Amerika)
- fašizmus, komunizmus

LITERATÚRA

- v próze dominuje poviedka, novela, román
- pokračuje realistická tradícia
- diela so sociálnou problematikou, autori často inklinujú k socializmu a komunizmu
- do diel prenikajú prvky filmovej tvorby (montáž, strih)
 - kriticko - realistické romány
 - naturalistické romány
 - socialisticko - realistické romány
 - spoločenské romány (román – rieka)
 - historické romány
 - detektívne romány

Romain Rolland

1866 – 1944

- francúzsky prozaik, dramatik, esejista, hudobný kritik
- profesor dejín hudby na Sorbone
- pacifista = nesúhlasil s vojnou
- nositeľ Nobelovej ceny za literatúru (1915)

- novela **PETER A LUCIA**
 - románová novela
 - úpadok morálnych a spoločenských hodnôt » láska dvoch mladých ľudí
 - symbolika: bezbrannosť humanistických ideálov v období vojny
 - silné humanistické posolstvo » zrejme ani dátum smrti nie je náhodný, hoci obaja umierajú, láska tu ostáva
 - Rolland považuje lásku za životný princíp a za silu, ktorá môže ľudstvo zbaviť vojny a utrpenia
 - dej je prerušovaný úvahami rozprávača
 - dvakrát sa objavuje tvár ryšavého dievčatka, ktoré vidí iba Lucia = skorá smrť
 - vzťah je ohraničený – krvou na začiatku, smrťou na konci

- smrť dvojice je nevyhnutá, tušíme ju od začiatku
- vojna: » vojenská výroba vo fabrike, kde pracuje Luciina matka
 - » zranení ľudia pri bombardovaní
 - » výbuch v tesnej blízkosti Petra a Lucie
- dej príbehu trvá od stredy 30. januára do Veľkého piatku 29. marca 1918, odohráva sa v Paríži
- príbeh lásky meštianskeho syna Petra a nedoštudovanej výtvarníčky Lucie, dcéry robotníčky
- po náhodnom stretnutí v metre vzniká medzi nimi cit, ktorý sa ďalej rozvíja
- na Veľký piatok vojdú do kostola, chcú počúvať hudbu, tu zahynú pod padajúcim pilierom

Erich Maria Remarque

1898 – 1970

- nemecký spisovateľ
- 18 - ročný » dobrovoľník na fronte 1. svetovej vojny
- po vojne striedal zamestnania (učiteľ, obchodník, automobilový pretekár, organista, redaktor, novinár, spisovateľ, ...)
- 1931 opustil Nemecko – protest proti fašizmu, žil vo Švajčiarsku, od roku 1939 v USA
- fašisti páliili jeho knihy » bol humanistom

- **znaky tvorby E. M. Remarquea:**
 - vlastná skúsenosť
 - napínavý dej
 - výstižná charakteristika postáv
 - literárni hrdinovia žijú mimo spoločnosť, nemajú stále zamestnanie, hľadajú zmysel života, túžia po láske a šťastí
 - autor vykresluje ich pocity (dezilúzia a skepsa = hrdinovia lost generation)
 - zmysel života = humanizmus, láska, priateľstvo, úcta k človeku

- Erich Maria Remarque sa zaraduje k expresionistom
- **EXPRESIONIZMUS**
 - avantgardný smer
 - z fr. *expresion* = *výraz*
 - spisovatelia nechceli zachytíť dojmy ani opísať, čo vidia, išlo im o vyjadrenie vlastného pohľadu na zobrazovanú skutočnosť
 - epické diela sa výrazne lyrizujú – autori zobrazovali to, čo sa deje vo vnútri postavy
 - prehnana obraznosť – umelec zhmotňuje utrpenie, škaredosť, ...
 - kontrastné postavy (absolútne negatívna alebo úplne kladná)
 - postavy majú impulzívnu povahu
 - umelci zobrazujú ľaživé témy (smrť, bieda, vojna, úzkosť, ...)

- román **NA ZÁPADE NIČ NOVÉ**
 - vojnový román - 1. svetová vojna
 - hlavná postava - priamy rozprávač Paul Bäumer
 - chronologická kompozícia, pomocou retrospektívy sa dozvedáme aj o čase pred nástupom na front
 - Paulova jeho trieda podľahne nacionalistickej propagande učiteľa a odchádza na front
 - chlapci sú plní ilúzií a lásky, po príchode na front sú zatrpknutí, predčasne dospejú, strácajú ilúzie
 - nie sú to hrdinovia, ich cieľom je LEN prežiť
 - v závere knihy preberá slovo autor a oznamuje Paulovu smrť pár dní pred koncom vojny, čím potvrdil absurditu vojny, lebo oficiálne správy z frontu oznamovali: „na západe nič nové“ ...
 - drastické a surové expresívne opisy, opisy prírody, humor

- román **TRAJA KAMARÁTI**

- osudy ľudí poznačených vojnou, ich návrat do života
- priateľstvo, tragická láska, osamelosť v medzivojnovom Nemecku

Franz Kafka

1883 – 1924

- Nemec židovského pôvodu žijúci v Prahe, písuci nemecky (Prager deutsche Literatur)
- Kafka sa necítil ani Čechom, ani Nemcom, k židovstvu mal tiež rozporuplný vzťah
- pochádzal z českej židovskej rodiny, celý život žil v tieni svojho otca (otec bol židovský obchodník) » atmosféra nepochopenia
- po gymnáziu vyštudoval právo (otcov príkaz), neskôr pracoval v poistovni
- zomrel mladý na tuberkulózu
- za života publikoval málo, väčšina jeho diel vyšla po smrti zásluhou jeho priateľa Maxa Broda
- pripravil cestu existencializmu a surrealizmu

»» **znaky Kafkovej tvorby:**

- úzkosť
- svet a život zobrazuje ako labirynt
- človek je manipulovaný neznámymi silami
- jazyk pripomína administratívny štýl (neutrálne slová bez citového zafarbenia)
- jeho romány nemajú koniec, chýba im pointa » existuje mnoho výkladov jeho diela
- zobrazuje psychiku svojich postáv
- postavy nemajú vnútorný život, nepoznáme ich minulosť, záľuby, tvár, sú bez mena
- cítia sa osamelo
- snažia sa dosiahnuť svoj cieľ, no nemajú dosť sily

- román **PROCES**

- temná až snová atmosféra
- hlavná postava – bankový úradník Jozef K. je jedného rána zatknutý, no vôbec nevie prečo
- vypočúvajú ho tajomní sudsia v tajomnom prostredí – povaly starých domov
- hrdina je bezbranný, vôbec nepozná príčinu svojho zatknutia
- snaží sa nadviazať kontakt s ľuďmi, no nedarí sa mu, lebo každý myslí len na seba
- cíti sa vinný tým, že existuje
- všetko je tajuplné, nedozvieme sa nič konkrétnie – len jedno je isté » K. umiera rukou neznámych mužov, ktorí splnia rozsudok
- autor hodne využíva vnútorný monológ

- román **ZÁMOK**

- román **AMERIKA**

- poviedka **PREMENA**

- „*Als Gregor Samsa eines Morgens aus unruhigen Träumen erwachte, fand er sich in seinem Bett zu einem ungeheuren Ungeziefer verwandelt.*“
- jedného rána sa Gregor Samsa prebudí a zistí, že sa premenil na obrovskú plošticu
- postupné odcudzovanie sa s rodinou, umiera osamotený, umrie od hladu (ako sám autor – nemohol prehľadať)
- „*Podťe sa pozriet, ono to zdochlo, leží to tam načisto zdochnuté...*“

Ruská literatúra 20. storočia

- do roku 1917 sa umelci a umenie rozlišovali podľa **národného princípu** (ruská, nemecká, ...)
- druhým kritériom „klasifikácie“ bolo **obdobie**, v ktorom literárne dielo vzniklo – baroko, realizmus, moderna, ...
- sovietska štátна moc podriadila umenie, literatúru výraznému ideologickému tlaku
- umenie sa muselo podriadiť štátnym, triednym a straníckym záujmom
- tým sa vytvorili teoretické základy socialistického realizmu

- začiatkom 30. rokov bol **socialistický realizmus** vyhlásený za jedinú tvorivú a dovolenú metódu
 - triednosť (robotnícke, roľnícke prostredie, postava)
 - straníckosť (marxizmus – leninizmus)
 - ľudovosť (jednoduché formy, žiadne experimenty, jazyk ľudu)
 - pravdivosť („zobrazovanie) historickej pravdy)
- tvorcovia iných umeleckých prúdov boli podrobení ostrej kritike » znemožnenie vydávať knihy
- spisovatelia, ktorí neprijali metódu socialistického realizmu bud':
 - odišli natrvalo – Leonid Andrejev, Ivan Bunin
 - emigrovali dočasne – Alexej Tolstoj, Alexander Kuprin
 - odmlčali sa – Isaak Babel', Boris Pasternak
- dôležitou zložkou sovietskej literatúry bol **ideologický obsah**, ktorý zodpovedal straníckym normám (Šolochov – Naše srdcia patria komunistickej strane, ...)
- to spôsobilo **pokles umeleckej úrovne literatúry** v porovnaní s predchádzajúcim obdobím (Dostojevskij, Tolstoj, Čechov, ...)
- hrdinom sa stal **bojovník za šťastie „celého ľudstva“**
- výrazne sa prejavilo **delenie ľudí** na „svojich“ a „cudzích“, na „priateľov“ a „nepriateľov“
- do zložitej situácie sa dostali Gorkij, Šolochov, A. Tolstoj, ktorí uverili ideálom boľševizmu, ale postupne svoje názory a postoje zreálnili
- odpor voči režimu vyjadrili nedokončením začatých prác alebo sa odmlčali
- v roku **1919** v Rusku vznikol veľmi významný umelecký smer **konštruktivizmus** – dôraz kládol na stavbu – konštrukciu – formu literárneho diela » formalizmus (formalisti)
- svoje hlavné uplatnenie našiel v teórii literatúry a v kritike

Michail Bulgakov

1891 – 1940

- lekár, novinár, prozaik, dramatik
- v 30 – tych rokoch zákaz publikovať
- román **MAJSTER A MARGARÉTA**
 - filozoficko – historický román, vyšiel až po autorovej smrti
 - zobrazuje márny zápas umelca Majstra s byrokraciou
 - pomocou fantastikosti odkrýval pokrytectvo, zbabelosť, samolúbosť členov literárnej organizácie
 - podobenstvo o vtedajšom stave Ruska
 - biblické motívy – podobenstvo o Kristovi a Pontskom Pilátovi, ktoré možno chápať ako paralelu s pomermi v Sovietskom zväze
 - *násilne umlčaný profesor história Majster napísal román o Pilátovi, ale vydavateľstvo mu ho odmietne vydáť*
 - *dostane sa do psychiatrického ústavu a tu rozpráva svoj smutný príbeh odmietnutého románu a príbeh svojej lásky k Margaréte*
 - *v druhej časti sa dostáva do popredia Margaréta, ktorá sa spojí s peklom, aby osloboďila Majstra, uväzneného na psychiatrii*
 - *s pomocou diablovho sprievodu zdemoluje Dom spisovateľov a stretáva sa s majstrom na plese v pekle*
 - *obom však chýba sila do života, preto ich diabol s pomocníkmi vyprevadí do tichej večnosti*
- novela **PSIE SDRCE**
 - vyšla posmrtnne
 - profesor a lekár Preobraženskij sa usiluje o spomalenie procesu starnutia
 - experiment » túlavému psovi Šarikovi implantuje hypofýzu mŕtveho človeka
 - pes sa postupne mení na človeka – zo Šarika sa stáva Šarikov

- Šarikov sice rozpráva, ale nespráva sa ako človek, je vulgárny, hrubý, nezaujíma sa o kultúru, pije, ohrozuje ľudí
- po čase nastáva spätný proces, profesor človeka – psa operuje a vracia mu znova život psa
- novela má charakter grotesky, satiry
- podobenstvo o porevolučnej situácii v Rusku
- skrytá kritika pomerov
- prvky vedecko – fantastickej literatúry

Surrealizmus

- vzniká začiatkom 20. rokov vo Francúzsku
- nadvázuje na dadaizmus (mechanický automatizmus) – mnohí dadaisti prešli k surrealizmu
- dadaizmus šokujúcim spôsobom pripravil verejnosť na nový typ poézie
- základ tvorivého procesu tvorí:
 - » **psychický automatizmus** = voľne pripájajú motívy, ktoré vôbec nesúvisia
 - „*stretnutie šijacieho stroja s dáždnikom na pitevnom stole*“
 - do činnosti ho uvádza sen, halucinácia, delírium
- » prelínanie sna a skutočnosti
- » podvedomie
- surrealisti nepoznajú rytmus, rým
 - vzniká automatický text – text, ktorý vzniká spontánne, bez predbežného plánu alebo zámeru
 - podvedomý záznam zážitkov, dojmov, predstáv, citov, myšlienok básnikovho vedomia
- zotrať pri normálnom svete považovali za obmedzujúce
- odmietajú rozumovú kontrolu textu, logiku
- odmietajú náboženstvo, koloniálny útlak, fašizmus
- neuznávali tradičné umenie, z predchodcov uznávali len prekliatých básnikov
- boli ovplyvnení psychoanalýzou Sigmunda Freuda (zdrojom ľudskej aktivity je podvedomie, potlačené predstavy, pudy)

* predstaviteľ surrealizmu – francúzsky básnik **André Breton**

DADAIZMUS

- dadaizmus – *fr. dada* (koníček, záľuba)
- umelecký smer, ktorý sa zrodil počas 1. svetovej vojny v Zürichu ako odpor mladých umelcov proti fyzickému a duševnému ničeniu ľudstva v čase 1. svetovej vojny
- pocit bezmocnosti » výsmech svetu
- návrat k detskému veku – bezstarostnosť a hravosť v protiklade k utrpeniu ľudstva
- proti rozumu, ktorý doviedol ľudstvo k vojne postavili nerozum, nezmysel, náhodu, absurditu
- chceli šokovať, burcovať, provokovať

Poetizmus

- rozhodujúcou udalosťou pri zrade a formovaní modernej českej literatúry na začiatku 20. storočia bol vznik Československej republiky
- 20. a 30. roky sú zlatým vekom českej literatúry
- česká literatúra bol ovplyvnená aj európskou proletárskou literatúrou a poetikou vznikajúceho socialistického realizmu
- jadrom avantgardy boli príslušníci skupiny Devětsil

- najvýznamnejšiu etapu českej avantgardy predstavuje poetizmus, ktorý formovali **Vítězslav Nezval, Karel Teige, Jaroslav Seifert**

POETIZMUS

- vznikol v roku 1924, v 30. rokoch prešiel do surrealizmu
- ČISTÁ POÉZIA NEZAŽENÁ IDEOLÓGIOU, HISTÓRIOU
- ZMYSLOVÉ VNÍMANIE SVETA, JEHO KRÁSY
- DETSKÝ POHĽAD NA SVET – OZVLÁŠTNENIE BEŽNÝCH VECÍ
- HRA S POCITMI A SLOVAMI
- AKTÍVNY VZŤAH K ŽIVOTU
- SNOVOSŤ
- FANTAZIJNOSŤ
- IMAGINÁCIA (OBRAZOTVORNOSŤ)
- POZNÁVANIE ĎALEKÝCH KRAJÍN – EXOTIKA
- DOKONALÁ FORMA BÁSNÍ, BÁSNE DOTVÁRALI ILUSTRÁCIE, ŠPECIÁLNE PÍSMO

Jaroslav Hašek

1883 – 1923

- vitalista a bohém
- autor asi 1300 poviedok a geniálneho (nedokončeného) románu **OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA**
- satirické a humoristické poviedky začal písť už pred 1. svetovou vojnou
- zosmiešňoval v nich habsburskú monarchiu, byrokraciu, protiklady bohatstva a chudoby
- najvýstižnejší pohľad na vojnu podal očami **heroikomického hrdinu** svojho najznámejšieho románu **OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA** (1923)
- Švejk sa bráni absurdnej moci tak, že bezvýhradne plní nezmyselné predpisy a rozkazy
- vysmievá sa preudohrdinstvu dôstojníkov a zdôrazňuje nezmyselnosť vojny
- román je montážou rôznych groteskných scén a historiek, ktoré sú spojené iba postavou ŠVEJKA
- Jaroslav Hašek využil hovorový jazyk (tzv. mluvená čeština), žargón aj slang
- cez komiku, satíru a iróniu zdôrazňoval absurdnosť a nezmyselnosť vojny

Karel Čapek

1890 – 1938

- novinár, dramaturg, mnohostranná osobnosť českej medzivojnovej kultúry
- romány **Krakatit**
Válka s mloky
- divadelné hry **R. U. R.**
Bílá nemoc
- vedecko – fantastický román **Válka s mloky**
 - autor predstavuje dokonalých živočíšnych druhov – mloky, ktoré prekonali viacero vývinových stupňov, dokážu pracovať, hovoriť, vyvíjať vedeckú činnosť, neustále sa zdokonaľujú
 - román je v kontexte dobových udalostí alegóriou na rozmáhajúci sa nacizmus a fašizmus – varuje pred šírením akejkoľvek totality vo svete
 - *kapitán van Toch nájde na jednom z tichomorských ostrovov inteligentný druh mloka – rozpráva sa s nimi, učí ich zaobchádzať so zbraňami, loviť perly*
 - *mloky sú postupne využívané ako lacná pracovná sila, stanú sa výhodným obchodným artiklom*
 - *mloky sa premnožia, vyžadujú čoraz väčšie územie, vodné plochy sa zväčšujú na úkor pevniny, ľudstvo je ohrozené*
 - *vtedy Chief Salamander (veliteľ mlokov) vyhlási ľuďom vojnu s cieľom získať pre mloky životný priestor*
 - *v závere románu sa mlok objavuje aj v pražskej Vltave ...*